

Кулешов Сергій

доктор історичних наук, професор
кафедри історії, археології, інформаційної та раївної справи
Центральноукраїнського національного технічного університету,
(м. Кропивницький, Україна)
posena@ukr.net
ORCID: 0000-0003-1950-9651

ЙМОВІРНА ЕВОЛЮЦІЯ ОДНОГО ТИПУ НАСЛІДУВАНЬ ПІЗНЬОРИМСЬКИХ СІЛКВ, ЗНАЙДЕНИХ У ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ PROBABLE EVOLUTION ONE OF TYPE IMITATION LATE ROMAN SILIQUES, FOUNDED IN WEST UKRAINE

Тема вивчення знахідок середньовічних монет в Україні довгий час виходила поза мені плідної уваги нумізматів, набираючи популярності із зростанням кількості знахідок умовно з початку XXI століття¹.

У числі 11-12 за 2014-2015 рр. «Львівських нумізматичних записок» у статті «Наслідування європейських монет V-VIII століть, знайдені в Україні»² нами було розглянуто срібну монету, знайдену у Хмельницькій області (Рис. 1). Її вага – 2, 60 г, діаметр – 24 мм. Монета дуже добре збереглася. На одному боці (будемо називати його аверсом) зображено погруддя божества або вождя. Зображення голови у профіль сильно варваризоване, волосся подано як кульками, так і дибки («їжачком»). Хвилясті лінії з кульок за головою – чи то пасми волосся, чи то намагання зобразити кінцівки стрічок діадери на кшталт того, як на монетах римських або візантійських імператорів. Вище стрічок (тобто позаду голови) зображення двох Місяців, а перед головою – коло з крапкою посередині та хреста, що символізують Сонце. Погруддя перетинає стріла або спис. Крапками та рисками модельовано чи то сорочку, чи то панцир. Справа та зліва від погруддя, відповідно, зображення знаків: V та Δ. На зворотному боці монети у повний зріст зображено фігуру божества, вождя чи жерця, голова якого вкрита настовбурченим волоссям. Фігура має схематичне зображення фалоса. У руці фігура тримає предмет складної конфігурації, нижня частина якого нагадує мале зображення шийного торквеса. По колу біля фігури розташовані знаки, більшість яких має астрономічний характер. Зліва вниз послідовно зображено фази (?) Місяця.

¹ Кулешов С.Г. Середньовічний європейський денарій зі слов'янськими (?) рунами. Український нумізматичний щорічник. № 1. Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 33-36. Його ж. Кулешов С.Г. Три фальшиві середньовічні західноєвропейські денарії, знайдені в Рівненській області. Український нумізматичний щорічник. № 2. Переяслав-Хмельницький, 2018. С. 43-51. Його ж. Кулешов С.Г. Нові знахідки скандинавських монет IX-XI століть на території України. Український нумізматичний щорічник. № 4. Переяслав-Хмельницький, 2020. С. 70-81. Його ж. Кулешов С.Г., Бойко-Гагарін А.С., Знахідки фальшивих денаріїв англійського короля Етельреда II на території України. Пам'ятки: археографічний щорічник / Держ. архів. служба України, УНДІАСД. К., 2013. Т. 14. С. 163-167.

² Кулешов С. Наслідування європейських монет V-VIII століть, знайдені в Україні. Львівські нумізматичні записки. Львів, 2014-2015. С. 7-11.

Внизу під фігурою – три знаки кола з крапкою та два хрести (символи Сонця), і ще один знак, що нагадує якір. Біля предмета, що тримає фігура містяться два знаки: один нагадує гребінь з похилими зубцями, інший – трикутник. Справа на рівні середини фігури зображено зірку. Поле монети з обох боків виокремлено крапками. Було зроблено висновок, що це так зване варварське наслідування пізньоримських або візантійських монет кінця IV – VI століть. Аналогів монети на той час нами не було виявлено.

Вже після опублікування статті у Чернівецькій області було знайдено інше срібне наслідування (Рис. 2), що мало споріднені риси з монетою, описаною вище. Інформацію про неї було зафіксовано в електронній базі знайдених на території України та Молдови наслідувань римських монет, форуму «Віоліті» за № 1454 (http://barbarous-imitations.narod.ru/index/1441_1520/0-630). Її вага – 2.84 г, діаметр – 24 мм. На аверсі зображено погруддя, голова якого у профіль вкрита маленьким настовбурченим волоссям, кульками зображено діадему, що за головою закінчується стрічками. На погрудді схематично зображено панцир. На рівні горла голову перетинає стріла або спис. Перед погруддям зображення кількох маленьких знаків, серед яких два зображення триквести (?), андріївського хрестика та знаку Сонця у вигляді кола з крапкою посередині. На зворотному боці монети зображено фігуру. Рисочки впродовж її тіла імітують довге вбрання. На шії у неї начебто висить хрест, а на голові – діадема. Витягнутою правою рукою вона тримає вінок, а лівою – посох, який тримає за верхівку. Перед і за фігурою розміщено різні знаки – знак у вигляді трьох вертикальних рисок, хрести, солярні кола. На аверсі і реверсі розміщені імітації написів, в яких можна розпізнати літери O (з крапкою всередині), I, G, H, I, T, V, N.

Згодом у Чернівецькій області було знайдено ще одну таку ж монету, яку можна вважати одноштемпельною з попередньою (Рис. 3). Проте мають місце й незначні відмінності – деякі знаки імітації напису невідкарбувалися, інші, навпаки – виглядають більш рельєфно ніж на наслідуванні № 2. Відрізняються також і параметри монети: вага – 4, 01 гр, діаметр – 22 мм.

Незаперечно, що наслідування № 2 та № 3 імітували пізньоримські сілікви, наприклад, імператора Констанція II, на реверсі яких зображено богиню Вікторію, яка тримає вінок в одній руці і трофей – в іншій. Сюжет зі списом, що перетинає погруддя на аверсі монет №№ 1, 2, 3, був трансформований із зображення на римських солідах того ж часу (і більш пізніх), де на аверсі розміщено фасове погруддя імператора, який тримає у руці спис. Здається, на деяких срібних сіліквах V століття зафіксоване зображення погруддя імператора у профіль, який тримає спис (наприклад, Майоріана). Спис, що проходить уздовж погруддя імператора, був поширений на солідах-наслідуваннях «варварських» королівств, наприклад, Бургундського королівства (Рис. 4).

Нещодавно на нумізматичному форумі «Віоліті» було представлено фрагмент срібної монети (Рис. 5), яку, за свідченнями, було знайдено неподалік від місця знайдення наслідування № 2. Його вага – 0, 7 г, розмір: 12 x 11 мм. На жаль, на уламку збереглося мало інформації, але, на думку автора,

вона стилістично пов'язана з представленими вище монетами. На аверсі – голова вкрита кульками і настовпурдженим волоссям. На її шиї – маленьке зображення торквесу (цікаво, що на значній частині золотих скандинавських, так званих «брактеатах» V-VI століть н.е., теж міститься зображення мініатюрних шийних торквесів). За головою проглядається знак кола з крапкою – знак Сонця. На реверсі – схематичне зображення фігури, подібної до фігури на наслідуванні № 1. Зліва біля фігури розташоване зображення хреста.

Можна припустити, що монети, представлені на рисунках 2 та 3, були початковим етапом наслідування давньоримських сілікв кінця IV століття, наслідування на рисунку 5 – проміжною ланкою, а монета на рисунку 1 – кінцевою. Має місце значна ймовірність того, що вони були виготовлені на території України. Безперечно, у викладних міркуваннях можливі доповнення і зміни, які будуть зроблені в результаті нових знахідок подібних наслідувань.

Література:

1. Кулешов С. Наслідування європейських монет V-VIII століть, знайдені в Україні. Львівські нумізматичні записки. 2014-2015. С. 7-11.
2. Кулешов С.Г. Середньовічний європейський денарій зі слов'янськими (?) рунами. Український нумізматичний щорічник. № 1. Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 33-36.
3. Кулешов С.Г. Три фальшиві середньовічні західноєвропейські денарії, знайдені в Рівненській області. Український нумізматичний щорічник. № 2. Переяслав-Хмельницький, 2018. С. 43-51.
4. Кулешов С.Г. Нові знахідки скандинавських монет IX-XI століть на території України. Український нумізматичний щорічник. № 4. Переяслав-Хмельницький, 2020. С. 70-81.
5. Кулешов С.Г., Бойко-Гагарін А.С., Знахідки фальшивих денаріїв англійського короля Етельреда II на території України. Пам'ятки: археографічний щорічник / Держ. архів. служба України, УНДІАСД. К., 2013. Т. 14. С. 163-167.

Ілюстрації:

Рис. 1. Наслідування № 1.

Рис. 2. Наслідування № 2.

Рис. 3. Наслідування № 3.

Рис. 4. Наслідування візантійського соліда бургундів.

Рис. 5. Фрагмент наслідування № 4.